

Альона Романова

доктор юридичних наук,

професор кафедри теорії та філософії права

Навчально-наукового інституту права та психології

Національного університету "Львівська політехніка",

aliroma@ukr.net

ФІЛОСОФІЯ СТИГМАТИЗАЦІЇ У ПРАВІ

© Романова А., 2019

З'ясовано особливість стигматизації у праві, зумовленої тим, що саме у правовій сфері акумулюються моральні, ціннісні, духовні аспекти існування індивіда, котрі можуть руйнуватися під впливом стигматизаційних стереотипів. Наголошено на самостигматизації особи як схильності до певного таврування себе самої, що відбувається, як правило, під впливом суспільства та оточення. Проаналізовано особливості й види дестигматизації певних категорій осіб у природно-правовому просторі. Охарактеризовано соціально-психологічну роботу щодо адаптації осіб через актуалізуючий психоаналіз та комунікативні особливості права.

Ключові слова: стигматизація; природно-правові імперативи; самостигматизація; дестигматизація; соціоприродний простір.

Алёна Романова

ФИЛОСОФИЯ СТИГМАТИЗАЦИИ В ПРАВЕ

Рассмотрено особенность стигматизации в праве, обусловленной тем, что именно в правовой сфере аккумулируются нравственные, ценностные, духовные аспекты существования индивида, которые могут разрушаться под воздействием стигматизационных стереотипов. Отмечается самостигматизация личности как склонность к определённому клеймлению себя самой, что происходит, как правило, под влиянием общества и окружающих. Анализируются особенности и виды дестигматизации определённых категорий лиц в естественно-правовом пространстве. Характеризуется социально-психологическая работа по адаптации лиц через актуализирующий психоанализ и коммуникативные особенности права.

Ключевые слова: стигматизация; естественно-правовые императивы; самостигматизация; дестигматизация; социоприродное пространство.

Alona Romanova

Institute of Jurisprudence and Psychology at

Lviv Polytechnic National University,

Doctor of Law, Professor

of the Department of Theory and Philosophy of Law

PHILOSOPHY OF STIGMATIZATION IN LAW

The peculiarity of stigmatization in law is determined by the fact that the moral, valuable, and spiritual aspects of the human being, which can be destroyed under the influence of stigmatizing stereotypes, are accumulated in the legal field. It is emphasized that self-stigmatization of a person has a tendency to a certain trampling of himself, which is usually going on under the influence of society and social surroundings. The special features and types of destigmatization of certain categories of persons in the natural and legal environment are analyzed. Socio-psychological work on adaptation of individuals through actualizing psychoanalysis and communicative peculiarities of law is characterized.

Key words: stigmatization; natural and legal imperatives; self-stigmatization; destigmatization; socio-natural environment.

Постановка проблеми. У процесі життєдіяльності суспільства формуються критерії розуміння добра, зла, справедливості, правомірності та неправомірності. На основі цих критеріїв відбувається сприйняття конкретного індивіда через його поведінкову активність у природно-правовому просторі та позитивно-правовому полі держави. Якщо поведінка людини в певний період її життєдіяльності неправомірна, то суспільство схильне до певної стигматизації такої людини, до “навішування ярликів”, через що вона не може повноцінно реалізуватися в соціумі, а іноді навіть зазнає фізичних страждань.

Важливість дослідження стигматизації у праві зумовлена тим, що саме у правовій сфері акумулюються моральні, ціннісні, духовні аспекти існування індивіда, котрі можуть руйнуватися під впливом стигматизаційних стереотипів.

Мета полягає у тому, щоб з філософсько-правового погляду проаналізувати питання, дотичні до розуміння стигматизації у праві.

Аналіз дослідження проблеми. Проблема стигматизації у праві цікавила видатних зарубіжних та вітчизняних мислителів і науковців, серед яких: Ч. Ломброзо, О. Власова, С. Сливка, В. Фокс, Т. Шефф, В. Франкл, Ю. Хабермас.

Криміналісти та філософи права, а також соціологи права акцентували у своїх дослідженнях на неправомірній поведінці людини, через яку особа і її оточення наражаються на стигматизацію.

Хоч учені зробили значний крок у поясненні особливостей виникнення стигматизації у поведінковій правовій активності людини, а також окреслили окремі шляхи її подолання, дотепер в Україні немає комплексного дослідження стигматизації у праві, видів дестигматизації особи чи групи осіб, а також видів комплексної освітньої, культурної та правової обізнаності громадян щодо негативного впливу на правопорядок у суспільстві упередженого ставлення і таврування осіб, котрі вчинили правопорушення.

Виклад основного матеріалу. В суспільстві побутує думка, що діти, підлітки є максималістами, що вони можуть безпідставно образити і “не прийняти” до свого кола спілкування однолітків. Таке твердження є небезпідставним і ми не намагаємося його спростувати. Але виникає запитання: чи тільки у вказаних соціальних групах є такі випадки? Звичайно, ні. Така поведінка притаманна фізично і морально-психологічно сформованим особам, дорослим людям, котрі сприймають прояви стигматизації людини через її переконання, погляди і, що цікавить нас найбільше, через неправомірну поведінку.

Стигматизація (від гр. *stigma* – ярлик, тавро, пляма) – це застосування стигми: перенесення дійсних чи уявних якостей, притаманних усій групі, на окремих її представників; процес виокремлення індивідів на підставі їхніх негативних, неприйнятних індивідуальних рис (уявних чи дійсних) з їх відстороненням чи ізоляцією; процес соціального маркування людей, наліплювання ярликів [1, с. 208].

Найпоширенішим видом стигматизації у правовому просторі є “таврування” осіб, котрі відбули покарання у місцях позбавлення волі. Практично всі вони стикаються з тим, що суспільство ставиться до них насторожено й упереджено. Цьому також сприяє не зовсім коректна поведінка деяких представників правоохоронних структур. Наприклад, коли на певній території вчинено злочин, то, як правило, підозрюють особу, котра проживає на цій території і раніше притягалася до відповідальності за аналогічні злочини.

Звичайно, не варто стверджувати, що всі такі особи відразу стають на шлях виправлення і дії правоохоронців невинуваті. Дуже часто такі підозри підтверджуються, але треба брати до уваги ще і те, що “пильна” увага з боку правоохоронних органів, зокрема, на виду у всіх може травмувати рідних і близьких, та й саму особу, якщо вона не вчиняла протиправних дій.

У таких ситуаціях потрібно бути ще й хорошим психологом, щоб не порушити адаптацію особи до соціально-активної та правомірної поведінки.

Також варто пам'ятати: не завжди те, що є неправомірним за нормами позитивного права, буде таким за нормами природного права. Наприклад, якщо людина вкрала хліб тому, що хотіла їсти, то за нормами позитивного права – це злочин, протиправне діяння тощо. За нормами природного права – це теж негативне діяння, але допустиме і за нього не наставатиме відповідальність. Тому, перш ніж стигмувати людину у “вічного злочинця”, потрібно зрозуміти природно-правові особливості її вчинків і те, чи щиро розкаюється людина (зрозуміло, це під силу лише Богові).

Приписи природно-правових імперативів не завжди відповідають життєвим інтересам та цінностям, що містяться у чинному праві. Це породжує певні протиріччя. Буденне буття дуже часто не відповідає вимогам вищої моралі, справедливості, а це є причиною суперечностей між нормами природного і позитивного права [2, с. 87–88].

Суспільство повинно намагатися формувати своє ставлення до осіб, котрі вчинили правопорушення, але стали на шлях виправлення і правомірної поведінки, не на основі упередженості, а на основі принципу добра і доброзичливості.

Вказаний підхід полягає у тому, що, як стверджує В. Бачинін: “У своєму прагматичному застосуванні поняття добра здатне виконувати соціалізуючу функцію, слугувати оцінною категорією і виконувати критеріальну роль на нижчих щаблях культурного, духовного розвитку індивідів і спільнот. Добро містить в собі той необхідний мінімум соціальності, легальності та моральності, що забезпечує найпростіші, елементарні акції соціальної поведінки і не дозволяє їм виходити за межі цивілізованості, у тому числі за межі норм права” [3, с. 100].

Якщо людина з раннього дитинства виховується відповідно до морально-правових цінностей суспільства, на основі пріоритету добра і справедливості, то вона не лише буде правомірно спрямованою у поведінці, а й не буде схильна до самостигматизації та стигматизації інших індивідів.

Актуальним є питання самостигматизації особи, коли вона схильна до певного таврування себе самої, що відбувається, як правило, під впливом суспільства та оточення. Дуже негативними у вказаній проблемі є установки, які сформувалися в дитинстві, у підлітковому віці. Адже часто можна спостерігати, як дорослі (батьки, вчителі, сусіди), не помічаючи того, стигматизують дитину через пустощі, погані оцінки, випадкові проступки. Варто замислитися перед тим, як говорити дитині, що нічого доброго з неї не виросте, або ж, щобільше, з неї виросте злочинець, через певні негативні прояви її поведінки.

Людина з дитинства формує власний світогляд, ціннісні орієнтири й, за умов такої стигматизації, підсвідомо “зживається” з цим образом, а згодом може справді проявляти неправомірну поведінку тільки тому, що від неї нічого доброго ніхто не сподівається. Цією проблематикою ґрунтовно займається юридична психологія і результати досліджень підтверджують такі факти.

Щодо стигматизації осіб, які відбули покарання в місцях позбавлення волі, то сьогодні ця проблема існує у всьому світі. В Україні суспільство не звикло толерантно ставитися до таких людей. Звичайно, великим досягненням є те, що до певної категорії осіб не застосовують стигму “рецидивіст”, даючи людині змогу не тільки фізично, а й психологічно інтегруватися у правомірну життєдіяльність.

Варто акцентувати увагу на питанні дестигматизації певних категорій осіб у правовій площині. Для цього необхідно вести соціально-психологічну роботу щодо адаптації осіб, котрі відбували покарання, а також осіб, які належать до категорії ризику і неблагонадійності.

Зазвичай це клопітка і тривала робота, яка не приносить матеріальної користі, а тому проводять її, як правило, на добровільних засадах певні організації та волонтерські служби.

На нашу думку, результативним щодо вказаних осіб буде актуалізуючий психоаналіз (вперше його обґрунтував Н. Хамітов), що полягає у стратегії спілкування аналітика й пацієнта на рівні світоглядного діалогу і сприяє розв'язанню внутрішніх конфліктів, звільненню від психічних травм і комплексів, а також розкриттю глибинних можливостей людини у творенні свого життя [4, с. 10].

Питанням дестигматизації певної категорії громадян повинні зацікавитися також органи державної влади, саме в контексті відкритості й наближеності влади до народу, адже, як зазначає І. Жаровська, хоч на різних історичних етапах розвитку ідеї відкритості державної влади часто не збігаються, що зумовлює серйозні суперечності між ними, все ж вони залишаються у тісному

взаємозв'язку передусім через спільні правові проблеми [5, с. 242–246], зокрема адаптації до повноцінної соціальної життєдіяльності певної категорії осіб у правовому просторі.

Однозначно, саме за таких обставин варто вести мову про комунікативну природу права як багатоаспектного соціального феномену, хоча пропонувані окремими науковцями характеристики значно обмежують її функціональні можливості, акцентуючи тільки на двох специфічних властивостях – інформативності й орієнтаційності (координаційності), і це певною мірою пов'язано з тим, що їх слід визнати визначальними і найвпливовішими у проявах іманентних властивостей права, що характеризують його сутнісну цілісність як соціального феномену [6, с. 496–507].

Завдяки комунікативній природі право здатне впливати і розв'язувати зазначені проблемні аспекти у процесі дестигматизації як осіб, що вчинили правопорушення, так і інших соціальних прошарків населення.

Висновки. Важливо пам'ятати, що не кожен правопорушник є невинною особою, що стала на шлях злочинної діяльності. Кожна людина, за певних обставин, може вчинити негативні дії щодо оточення, але це не означає, що на неї потрібно “вішати” тавро, піддавати її певній стигматизації у суспільстві й ставитися до неї упереджено. Саме упереджене сприйняття таких людей дуже часто стає для них поштовхом до подальшої неправомірної реалізації та вчинення правопорушень.

Явище стигматизації потрібно “викорінювати”, починаючи з недопустимості “таврування” особи з раннього віку за певну поведінку і закінчуючи прийняттям відповідних нормативних актів, рішень та розпоряджень, котрі б уможливили повноцінну соціально-правову реабілітацію осіб, котрі вели асоціальний спосіб життя та виявили бажання повернутись до правомірної життєдіяльності у соціоприродному просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект / кол. авт., за заг. ред. проф. Н. А. Сейко; відп. ред. Н. П. Павлик. Житомир : Волинь, 2014. 220 с. 2. Кушерець В. І. Антропология права : навч. посіб. К.: Знання України, 2011. 224 с. 3. Бачинін В. А., Журавський В. С., Панов М. І. Філософія права: словник. К.: Ін Юре, 2003. 408 с. 4. Хамітов Н., Крилова С. Філософський словник. Людина і світ. К.: КНТ, 2007. 264 с. 5. Жаровська І. М. Генезис ідеї відкритості влади. *Форум права*. 2009. № 3. С. 242–246. 6. Чернобай О. Л. Комунікативна функція права: інформаційно-орієнтаційний вимір. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. № 1. С. 496–507.

REFERENCES

1. *Encyklopediya prav lyudy`ny` : social`no-pedagogichny`j aspekt* [Encyclopedia of Human Rights: Socio-Pedagogical Aspect]. Kol. avt., za zag. red. prof. N. A. Sejko; vidp. red. N. P. Pavly`k. Zhy`tomy`r: Voly`n`, 2014. 220 p. 2. Kusherecz` V. I. *Antropologiya prava*: navch. posib. [Anthropology of law: teach. manual]. K. : Znannya Ukrayiny`, 2011. 224 p. 3. Bachy`nin V. A., Zhuravs`ky`j V. S., Panov M. I. *Filosofiya prava : slovny`k* [Philosophy of Law: Dictionary]. K.: InYure, 2003. 408 p. 4. Hamitov N., Kry`lova S. *Filosofs`ky`j slovny`k. Lyudy`na i svit* [Philosophical Dictionary. Human and world]. K. : KNT, 2007. 264 p. 5. Zharovs`ka I. M. *Genezy`s ideyi vidkry`tosti vlady`* [Genesis of the idea of openness of power]. Forum prava. 2009. № 3. pp. 242–246. 6. Chornobaj O. L. *Komunikaty`vna funkciya prava: informacijno-orijentacijny`j vy`mir* [Communicative function of law: information orientation dimension]. *Naukovy`j visny`k L`vivs`kogo derzhavnogo universy`tetu vnutrishnix sprav. Seriyayur y`dy`chna*. 2013. № 1. pp. 496–507.

Дата надходження: 27.02.2019 р.